

In het theologisch elftal reflecteren twee godgeleerden op de actualiteit. Vandaag: moeten de protestanten excuses aanbieden voor het antisemitisme van Luther als straks het 500-jarig jubileum van de Reformatie wordt gevierd?

TEKST Stevo Akkerman

theologisch elftal

Excuses kunnen je verder helpen

'Ik vind het goed dat joden om excuses vragen'

Elisa Klapheck

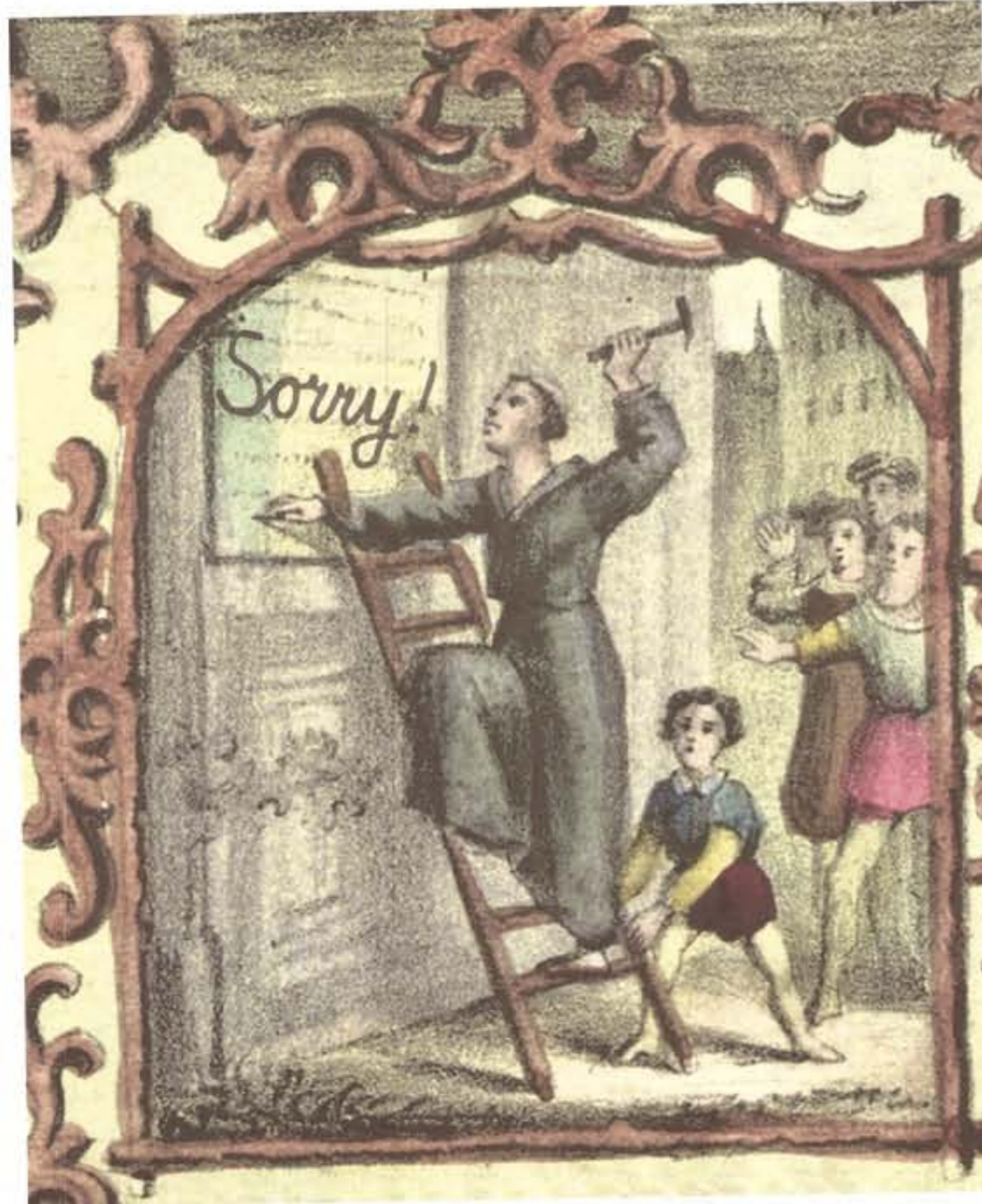
'Nederlandse protestanten kunnen hiermee niet geassocieerd worden'

Wim van Vlastuin

theologisch elftal

Smalbrugge
De Korte
Jansen
Kalsky
Leegte

Van Vlastuin
Klapheck Tollefsen
Van der Graaf
Borgman
Nissen

Bewerkte litho van Maarten Luther die in 1517 zijn stellingen op de deur van de slotkapel in Wittenberg spijkt. BEELD HH, BEWERKING TROUW

Elisa Klapheck:

"Er worden tegenwoordig wel erg veel excuses uitgesproken voor allerlei historisch kwaad, met als gevaar dat het gaat om loze gebaren. Toch vind ik het goed dat van joodse zijde om excuses wordt gevraagd nu het gaat om Luther. De nazi's hebben zich tenslotte gretig beroepen op zijn oproep tot geweld tegen joden."

"Het is duidelijk dat de protestanten van vandaag zijn anti-judaïsme niet meer delen, maar het is belangrijk niet alleen het vulgaire karakter van zijn denken te zien, maar ook oog te hebben voor de theologische achtergrond ervan en de manier waarop die het protestantisme heeft beïnvloed. Er zit een diepere laag onder, vooral als het gaat om zijn mensbeeld en zijn houding jegens de autoriteiten."

"Luther hamerde op gehoorzaamheid aan het gezag, hij koos de zijde van de hertogen tegen de opstandige boeren, en hechtte zeer aan autoriteit. We moeten van hem geen progressieve denker maken, hij behoort niet tot de voorlopers van de democratische rechtsstaat. Dat had ook te maken met zijn opvatting over de menselijke waardigheid: in het dispuut daarover stond Luther tegenover Pico della Mirandola, die betoogde dat elk mens van waarde is, op grond van zijn vrije en goddelijke oorsprong."

"Luther wees dat van de hand, volgens hem is de mens van begin af aan schuldig en zondig, verplicht om zijn hele leven boete te doen en nooit vrij tegenover God. Dat brengt hem tevens in conflict met het jodendom, dat de zonde erkent, maar tegelijkertijd de mogelijkheid ziet van verzoening met God en de kans de wereld beter te maken door het houden aan de wet, het doen van het goede en respect voor het heilige van de schepping, inclusief de mens zelf."

"Als excuses leiden tot een gesprek over deze zaken, dan zijn het geen lege verontschuldigen, dan brengt het ons ergens. En daarbij mag het jodisme niet buiten schot blijven; wie vraagt om excuses van een ander, moet ook bereid zijn problemen in de eigen traditie onder ogen te zien. Er schuilt gevaar in de identificatie van een beweging met één persoon, of het nu gaat om de lutherse, calvinistische, marxistische of mozaïsche stroming. Ja, ook aan Mozes kleven problematische kanten: hij beveelt in naam van God het gehele volk van de Midianieten uit te roeien, terwijl hij zelf een Midianitische vrouw had. Waar slaat dat op?"

"Alleen door de Thora niet uitsluitend theoretisch te lezen, en te zien dat er in de tekst ook sprake is van mensen die zich verzetten tegen het bloedvergieten, kun je iets van die spanning wegnemen: het is toegestaan nee te zeggen, in verzet te komen tegen God."

"Het is belangrijk dat religies erkennen dat in hun oorsprong tweeslachtige elementen kunnen huizen – denk ook aan de islam en de oorlogen van Mohammed – en als je dat doet, dan zijn excuses niet goedkoop en a-historisch, maar het bewijs dat je beseft waar je vandaan komt in het geloof. Onder Duitse protestanten wordt daar gelukkig duidelijk over gesproken, men is inmiddels veel kritischer over Luther, ook als men hem tegelijkertijd eert voor zijn rol als kerkhervormer."

"Een vriendin van mij, predikant in een lutherse kerk, heeft thuis een portret van Luther aan de muur hangen – dat geeft haar een verheven gevoel, zegt ze. Ze bewondert zijn moed, zijn openlijke verzet tegen de pauselijke macht. Maar ze kent tegelijkertijd zijn andere kant en neemt daar afstand van, ze heeft daar in mijn vriendenkring zelfs een voordracht over gehouden. En daarom hoef ik haar dat portret aan de muur niet kwalijk te nemen."

Elisa Klapheck is rabbijn in Frankfurt.

Wim van Vlastuin:

"Ik ben niet tegen excuses voor het antisemitisme van Luther, maar wie moet die excuses maken? Dan denk ik in de eerste plaats aan Duitsland als natie. Hitler en de nazi's hebben zich op Luther beroepen om hun anti-joodse maatregelen te legitimeren, dat is niet iets waarvoor de Nederlandse protestantse kerken zich kunnen verontschuldigen."

"Iets anders is of we ons moeten distantiëren van Luthers anti-joodse uitspraken – natuurlijk moet dat. En ik ben er zeker voor de joden te betrekken bij onze jubileumactiviteiten, daar is in het organisatieplatform Refo500 alle ruimte voor; we zijn nog volop bezig met de voorbereidingen."

"Maar ik wil ook de achting voor Luther overeind houden en de waardering voor hem niet laten afhangen van elke uitspraak die hij aan het einde van zijn leven heeft gedaan. In het geheel van zijn oeuvre zijn zijn anti-joodse tirades *Fremdkörper*, hij was de kluts kwijt, hij was ziek en deed allerlei heftige uitspraken, ook over anderen, katholieken en protestanten. Ik geloof niet dat je die woorden 'in hun tijd moet zien'; ze zeggen meer over de psychi-

Luther was aan eind van zijn oeuvre de kluts kwijt. Hij deed allerlei heftige uitspraken, ook over katholieken en protestanten.

sche gesteldheid van Luther dan over de periode waarin hij leefde."

"Eerder had hij zich juist positief over het jodendom uitgelaten, al was er zeker theologisch gezien sprake van een geschil, maar dat geschil had Luther ook met het katholicisme: in beide gevallen herkende hij de gedachte dat het heil bij de mens begint, en daar keerde hij zich fel tegen. Maar dat was een theologische tegenstelling, dat had niets te maken met haat tegen joden als etnische groep. Dat het daar uiteindelijk in de *Wirkungsgeschichte* toch op uit is gelopen, is te wijten aan de nationaal-socialisten, die de extreme uitspraken van Luther hebben gebruikt om hun rassenwaan in Duitsland aan de man te brengen."

"De Nederlandse protestanten kunnen daarmee niet geassocieerd worden. Hier heerste eerder een positieve houding ten opzichte van Israël en de joden. Wilhelmus à Brakel bijvoorbeeld, een van de voortmannen van de Nadere Reformatie in de 17de eeuw, sprak over het herstel van Israël en de terugkeer van de joden naar hun land. De protestanten baden voor Israël, ze zagen het joodse volk als hun 'oudste broeder'."

"Uiteraard waren er verschillen: de protestanten legden de nadruk op de continuïteit van de kerk in het Oude en Nieuwe Testament, waarbij de kerk eerst een Israëlitische vorm had. Dat is een heel andere positie dan die van de joden, die het Nieuwe Testament niet begrijpen als behorend tot de Bijbel. Dat is een theologisch geding, dat er nog steeds ligt. De gereformeerden gingen later onder invloed van Abraham Kuypers meer uit van de gedachte dat de kerk in de plaats van Israël was gekomen, maar ook dat was een theologische kwestie, en niet een zaak van etnische discriminatie."

Wim van Vlastuin is hoogleraar theologie en spiritualiteit van het gereformeerde protestantisme aan de Vrije Universiteit en rector van het Hersteld Hervormd Seminarie.

In de schaduw van de minaret

Eildert Mulder

Zwerfkinderen: nieuwe wezen van de islam

'Afgekapte boomtakken', zo noemen Arabieren weeskinderen die aan hun lot zijn overgelaten. De 'boom' staat voor de grotere gebelen waarvan een mens vanaf de geboorte deel uitmaakt: gezin, familie, clan. Ze bieden aan het individu bescherming. Het is een ramp als die bescherming wegvat. Volgens de overlevering was Mohammed een weeskind. Dat zou een van de redenen zijn waarom de islam gelovigen oproept weeskinderen te helpen, zeker ook tijdens de ramadan.

Maar wat is tegenwoordig een weeskind? Onlangs stond er in de krant *Jakarta Globe* een pleidooi om dat begrip te verruimen. Volgens de schrijfster, Lies Marcoes, een Indonesische activiste voor vrouwenrechten, lijkt het leven van veel andere kinderen precies op dat van wezen. Want ook hun ouders zijn spoorloos uit hun bestaan verdwenen, zelfs als ze nog leven. Als verschoppelingen leven die kinderen op straat. Ook zijn zij 'afgekapte boomtakken'. Marcoes noemt ze 'maatschappelijke wezen'.

Vaak tref je ze aan in leegloopregio's. Ooit gingen hun ouders in het buitenland als gastarbeider werken. Waarschijnlijk hoopten ze dat ze binnen afzienbare tijd zouden terugkeren. Zolang konden, dachten ze, grootouders of andere familieleden wel voor hun kinderen zorgen. Maar van die snelle terugkeer kwam niets terecht, de grootouders overleden en de andere familieleden emigreerden zelf ook. De kinderen hebben in zo'n geval het nakijken en moeten zichzelf redden. Volgens Marcoes daalt in die leegloopregio's de huwelijksleeftijd. Pubers zoeken vervangende ouders, desnoods in de vorm van een echtgenoot.

Egypte is een ander moslimland met veel 'maatschappelijke we-

zen'. Hun leven kreeg tijdelijk wat meer fleur door de revolutie van januari 2011. Een maatschappelijk werker vertelde dat later aan de krant *Al-Ahram*. Betogers tegen dictator Moebarak, soms afkomstig uit de deftigste buurten, bleven ineens net als de zwerfkinderen buiten overnachten, bijvoorbeeld op het Tahrirplein in Cairo. Het verhoogde het gevoel van eigenwaarde van de verschoppelingen. Ze hoorden er plotseling bij. Ze kregen zelfs het gevoel dat ze aan de betogers gastvrijheid verleenden, want de straat was hun domein, hun huis.

Niemand weet hoeveel van die kinderen rondzwerven in metropolen als Cairo, Jakarta of Karachi, alle drie goed voor zo'n twintig miljoen inwoners. Er zijn ook tussenvormen, dat maakt statistiek moeilijk. Sommige kinderen slapen nog wel thuis, maar brengen verder hun hele dag buiten op straat door, met handeltjes of een doos vol schoenpoetsgerei. Onderwijs krijgen ze niet. Voor zwerfkinderen is de stad een levensgevaarlijke savanne. De 'roofdieren' kunnen foute politieagenten zijn, gewetenloze 'brave burgers' of andere zwerfkinderen. Het leidt allemaal tot barre vormen van misbruik. Vrijwilligersorganisaties ontplooiën leuke initiatieven, maar die zijn een druppel op de gloeiende plaat.

Lies Marcoes vestigt haar hoop op een nieuw religieus bewustzijn. Daarin krijgen, als het aan haar ligt, straatkinderen en andere 'afgekapte takken' de rol van de wezen tebedeeld waarvoor de Koran het opneemt. Voor Marcoes staat de toekomst van de islam op het spel. Wanneer die godsdienst geen antwoorden formuleert op dit soort problematiek dan verliest ze haar essentie als 'godsdienst van rechtvaardigheid' en blijft er enkel een reeks van rituelen over.

Groeiende steun voor roomse transgender die ontslag wacht

De steun voor Rhianna Gralike groeit. Omdat ze transgender is, dreigt Gralike te worden ontslagen als penningmeester van de Norbertus-parochie. Dat mag niet gebeuren, zeggen nu het Werkverband van Katholieke Homo-Pastores en de christelijke homobelangenvereniging LKP. De organisaties roepen de rooms-katholieke kerk op 'de eigen leer te herzien, die transgenders zonder pardon lijkt uit te sluiten van deelname aan welke vorm van kerkelijk werk dan ook'.

Gralike is al jarenlang betrokken bij de Norbertus-parochie. Ze was ooit man, maar mag zich na een reeks operaties sinds vorig jaar officieel vrouw noemen. Niet lang daarna werd ze ook penningmeester van de parochie. Pastoor Boegers van de parochie had haar daartoe bij het

aartsbisdom Utrecht voorgedragen en noemde toen haar geslachtsverandering niet, omdat hij dacht dat dat geen probleem zou zijn. Later veranderde dat: Boegers heeft eervol ontslag voor Gralike aangevraagd omdat de keuze van Gralike om van geslacht te veranderen niet zou passen in de kerkelijke leer. Kardinaal Eijk wil met Gralike in gesprek voordat hij een beslissing neemt over het ontslag. Maar Gralike heeft aan zo'n gesprek geen behoefte.

Het parochiebestuur is een petitie gestart om Gralike te steunen. Die is inmiddels door vijfhonderd mensen ondertekend. Ook een opiniepeiling op de site van de parochie laat brede steun voor Gralike zien: 92 procent van de respondenten vindt dat Gralike in haar recht staat en Eijk ongelijk heeft. (TROUW)